

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

6-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 6 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy

kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Umarov Sardor Yakubovich

QAYTA BIRLASHGAN GERMANIYA IQTISODIYOTI RIVOJLANISHINING
ASOSIY JIHATLARI 12-16

Atamuratova Dilafroz Rashidovna

XORAZM XALQ SOVET RESPUBLIKASINING ILK MATBUOTI: “INQILOB QUYOSHI” 17-20

Mansurov Ulug‘Bek

XX ASRNING 20-50-YILLARIDA NAMANGAN SHAHRIDA SOG‘LIQNI
SAQLASH TIZIMIDAGI MUAMMOLAR 21-24

Umid Bekmuhammad, Sayyora Samandarova

XORAZMDAGI JADID MAKTABLARIGA OID TA‘LIM
TASHKILOTLARI VA JAMIYATLARI 25-31

Norov Shuhrat, Turatosheva Sadoqat

O‘ZBEKISTON YOSHLAR SIYOSATINING IJTIMOIIY, MADANIY VA TA‘LIMIIY
SOHALARDAGI FALSAFIY ASOSLARI VA UNING MA‘NAVIY YETUK YOSHLARNI
SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI 32-38

Sultanov Samandar Mahmud o‘g‘li

QUYI AMUDARYO VA BUXORO-QORAKO‘L HUDUDI MANZILGOHLARINING
MODDIY ASHYOLARDA AKS ETISHI 39-42

Quranboyeva Sevinchoy

SOVET HOKIMIYATI DAVRIDA XORAZM VILOYATI AHOLISINING UY-JOY
QURILISHIDA IJTIMOIIY HAYOTNING AKS ETISHI (1945-1985-YILLAR MISOLIDA) 43-46

Mamajanov Azizbek

SOVET HUKUMATI AGRAR SIYOSATINING O‘ZBEKISTON SSR IRRIGATSIYA
TIZIMIGA TA‘SIRI (1950-1990-YILLAR)..... 47-52

Baxritdinov Jasurbek

AKADEMIK ABDULAHAD MUHAMMADJONOVNING O‘ZBEKISTONDA TARIX VA
ARXELOGIYA FANLARI RIVOJIGA QO‘SHGAN HISSASI 53-57

Aliqulov Ramazon

TOSHKENT VA FARG‘ONA VODIYSIDAGI DEHQON, CHORVADOR VA HUNARMAND
AHOLINING MADANIY, IJTIMOIIY, SIYOSIIY, IQTISODIIY ALOQALARNING
O‘ZBEK XALQINING ETNOGENEZIDAGI O‘RNI (QANG‘LI QABILASI MISOLIDA) 58-66

Abduraxmonov Adxamjon Soxodilla o‘g‘li

1946–1990-YILLARDA QO‘QON SANOATINING TRANSFORMATSIYASI 67-74

Tashqo‘lova Dilnoza Turaboy qizi

YANGI O‘ZBEKISTON VA XITOIY XALQ RESPUBLIKALARI IQTISODIIY
HAMKORLIGIDA “BIR MAKON-BIR YO‘L” TASHABBUSINING AHAMIYATI 75-78

Jabborov Qaxramon Jaxongir o‘g‘li

JULIYA KOHENNING XVIII-XX ASRLARDA SEFARD YAHUDIYLARINING IJTIMOIIY
HOLATIGA OID TADQIQOTLARI TAHLILI 79-83

<i>Dilfuza Muxammadinova Nasretdinova</i> TA'LIMNING TARAQQIYOT YO'LI	84-89
--	-------

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Ollanazarov Bekmurod</i> INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA TURISTIK XIZMATLAR SOHASIDA INVESTITSION FAOLLIKNI BOSHQARISH: NAZARIYA, AMALIYOT VA XORIJIY TAJRIBA	90-100
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> O'ZBEKISTONDA EKOTURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI VA ISTIQBOLLARI	101-107
<i>Tangirkulov Bekzod</i> TIJORAT BANKLARI MOLIVAVIY RESURLARINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH	108-115
<i>Aymatov Sirojiddin To'raqul o'g'li</i> TRANSPORT TIZIMINING RAQOBATBARDOSHLIGINI BAHOLASH KO'RSATKICHLARI TIZIMI	116-125
<i>Ergashev Uyg'un Jabborovich</i> KAMERAL SOLIQ TEKSHIRUVI UCHUN ELEKTRON MANBASINING SHAKLLANISHI, SOLIQ TIZIMIDAGI QO'LLANILAYOTGAN DASTURIY MAHSULOTLARNING AHAMIYATI	126-131

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Nosirxo'jayeva Gulnora</i> AXBOROT VA "OMMAVIY MADANIYAT" XURUJINING DOLZARB MUAMMOLARI	132-136
<i>Panjiyev Suhrob</i> HAQIQATNING KOGERENTLIK XUSUSIYATLARINING YANGILANISHI	137-143
<i>Gadoeva Lobar</i> IJTIMOIY-FALSAFIY TADQIQOTLAR OBYEKTI SIFATIDA SOG'LOM TURMUSH TARZI .	144-148
<i>Djurayeva Nigora</i> SYSTEMIC ANALYSIS OF THE FORMATION OF COGNITIVE ASPECTS OF CONSCIOUSNESS OF THE PEOPLES OF CENTRAL ASIA	149-158
<i>Юлдашев Фаррух Абдурахманович</i> ПОНЯТИЕ ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМА И ЕГО СТЕПЕНИ ИССЛЕДОВАНИЯ	159-167
<i>Mengliqulov Umid Mamadiyevich</i> MILLIY IDENTIFIKATSIYA MASALASINING TARIXIY-DINAMIK VA ZAMONAVIY KONTEKSTDA TAHLILI	168-173
<i>To'xtarov Ismatulla Murodovich, Ergashev Ulug'bek Adxamovich</i> MAG'RIBNI MAFTUN AYLAGAN MUTAFAKKIR	174-178
<i>Toirov Ilhom</i> IJTIMOIY-MADANIY TARAQQIYOT: SIVILIZATSION ASOSLAR VA YO'NALISHLAR	179-183
<i>Farxodjonova Nodira, Ergashev Ibodulla</i> GLOBALASHUV SHAROITIDA MILLIY O'ZLIKNI SAQLASH VA JAMIYAT BARQARORLIGI: JADIDLAR MEROSIGA IJTIMOIY-FALSAFIY NAZAR	184-188

<i>Ergashev Ozodbek Baxodurovich</i> YUNON MANTIQ ILMINING ARAB TILIGA TARJIMA QILINISHI VA ISLOM FALSAFASIGA KIRIB KELISHI	189-194
<i>Fayziyev Xurshid</i> VOLTER VA BAG'RIKENGLIK GENEZISI	195-199
<i>Sattorova Shalola</i> MIRZO ABDULQODIR BEDILNING ASOSIY FALSAFIY G'OYALARI	200-203
<i>Taylyakova Feruzaxon Sultanovna</i> TADBIRKOR VAZIFALARI VA SHAXSIY SIFATLARI	204-207
<i>Sadullayev Sardor Saydiganiyevich</i> INSON VA SAN'ATNING ARTUR SHOPENGAUER TA'LIMOTIDA ESTETIK TAFAKKUR PRIZMASIDA TAHLILI	208-215
<i>Vaxobova Dilfuza Roziqovna</i> ABU ABDULLOH RUDAKIY ADABIY-FALSAFIY MEROSINI O'RGANISHGA SINERGETIK USULDA YONDASHUV	216-219
<i>Yuldashxodjaev Haydar Hashimxanovich</i> MUSOXONXOJA DAHBIDIY ASARLARIDA USTOZNING SHOGIRDNI TANLASH VA UNI TARBIYALASHDAGI FALSAFIY G'OYALARI	220-224
<i>Umurzaqov Axmadjon Maxamadovich</i> INSON E'TIQODIDAGI O'ZGARISHLARNING METODOLOGIK ASOSLARI	225-231
<i>Teshayeva Gulchehra Murodovna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA SHAXSNING RAQAMLI JAMIYATGA TRANSFORMATSIYALASHUVI	232-237
<i>Yusupova Ranaxon</i> IJTIMOIY MUHIT TEXNOGEN SIVILIZATSIYA VA AHLOQ MASALALARI	238-241
<i>Sharipov Abdukhakimjon Ziyotdinovich</i> SHARQ VA G'ARB TAFAKKURIDA FAROVON HAYOT TUSHUNCHASINING FALSAFIY TAHLILI	242-246
<i>Sultonova Shaxnoza</i> MUNAVVAR QORI MA'RIFIY-AXLOQIY QARASHLARINING FALSAFIY AHAMIYATI	247-251
<i>Dusmanov Sherzod Abduvaliyevich</i> JINOYATCHILIK – YOSHLAR AXLOQIY-MA'NAVIY BUZILISHLARINING MANBAI VA HOSILASI SIFATIDA	252-256
<i>Rajabboy Hasanov</i> FAROVON HAYOT MEZONI VA UNING JAMIYAT TARAQQIYOTIGA TA'SIRINING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI	257-261
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Boynazarov Zokir</i> TARIXIY YOZMA MANBALARDA SOMATIZMLAR VA INSON MANZARASI	262-274
<i>Yeshboyeva Matluba</i> MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARI TARJIMALARIDA IBORALARNING BERILISHI ("KO'HNA QUDUQ" DOSTONI MISOLIDA)	275-279

<i>Azizaxon Rasulova</i> SINTAKTIK MAYDON KONSEPSIYASI VA UNING LINGVISTIK TALQINI	280-284
<i>Mamadkulova Kamila Abdukhaliqovna</i> THE IMAGE OF A LITERARY HERO OF THE "LOST GENERATION" IN THE WORK OF E.M. REMARQUE	285-290
<i>Naimova Parvina Rustamovna</i> ITALYAN VA O'ZBEK MULOQOT MATNI JARAYONIDA MULOQOTNING O'RNI VA AHAMIYATI. ITALYAN TILI VA O'ZBEK TILI VERBAL MULOQOT MATNIDA O'XSHASH VA FARQLI JIHATLARI	291-296
<i>Жабборовва Муслима Тохировна</i> ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ УНИВЕРСАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ДЕЙСТВИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	297-301
<i>Xudoyberdiyeva Oyjamol, Jo'rayeva Komila</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA QADRIYATLAR IFODASI VA ULARNING TARJIMA MUAMMOLARI	302-306
<i>Ostonova Ramziya</i> LEXIC-SEMANTIC FIELD OF CONSTRUCTION TERMINOLOGY	307-311
<i>Qarshiyeva Tamara, Nabiyeva Sharifa, Samadova Charos va G'aniyeva Inobat</i> AMERIKA VA O'ZBEK ADABIYOTI MISOLIDA «UYG'ONISH VA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH» TAMOIYILLARINING QIYOSIY TAHLILI	312-316
<i>Sumbul Muxammedova</i> XORAZM DOSTONLARIDAGI AYRIM HIKMATLI JUMLALARNING SODDA GAP TAHLILI BO'YICHA IZOHI	317-322
<i>Abduqodirova Zebo Qodirovna</i> XXI ASR TILSHUNOSLIGIDA YANGI YO'NALISH SIFATIDA EKOLINGVISTIKA	323-331
<i>Murtozayeva Zarina Muxtor qizi</i> BADIY ADABIYOTLARDA KONSEPT VA KONSEPTASFERA FAOLLASHUVINING NAZARIY ASOSLARI	332-335
<i>Abiyatova Muslima Maratovna, Abdirasulov Bahodir</i> AUDIOVISUAL TRANSLATION: SUBTITLING AND DUBBING CHALLENGES	336-343
<i>Kayimova Mohinur Salokhiddin kizi, Bakiyev Faxriddin</i> COMPLEXITY OF CULTURE-SPECIFIC UNITS AND SEMANTIC AMBIGUITIES IN TRANSLATION	344-350
<i>Rasulova Nigora Kurbonovna</i> MASHRAB IJODIDA MULAMMA' ASARLAR TADQIQI	351-356

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Djumanioyozova Dilfuza, Matnazarova Muhayyo</i> IJTIMOIY XAVF GURUHIGA KIRUVCHI YOSHLAR MUAMMOLARINI HAL QILISHDA YURIDIK KLINIKANING AHAMIYATI	357-362
<i>Mirzaraximov Baxtiyor, Shokirov Boburjon</i> KIBERHUJUMLAR NATIJASIDA SHAXSIY VA DAVLAT SIRLARIGA XAVF SOLISH	363-367

<i>Baymurotov G'ayrat Panjiyevich</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUNCHILIK TASHABBUSI HUQUQINI AMALGA OSHIRISHNING HUQUQIY ASOSLARI	368-376
<i>Esanova Shaxnoza</i> JINOYATGA TAYYORGARLIK KO'RISH VA SUIQASD QILGANLIK UCHUN JAVOBGARLIKKA OID RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASI	377-383
<i>Abduvaliyev Murodillo</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUN BO'YICHA MEROS HUQUQINI TARTIBGA SOLISHNING XUSUSIYATLARI	384-388
<i>Koryog'diyev Bobur Umidjon o'g'li</i> TASVIRGA BO'LGAN HUQUQ: ANGLIYA VA NYU-YORK QONUNCHILIGI QIYOSIY TAHLILI	389-395
<i>Ismaylov Raxat</i> HUQUQNI SHARHLASH JARAYONINING ILMIY-NAZARIY TAHLILI	396-402
<i>Nabiyev Muhridin</i> INSON HUQUQLARI BO'YICHA MILLIY INSTITUTLAR FAOLIYATINING HUQUQIY ASOSLARI	403-406
<i>Kabulov Xojabay, Dauletbaeva Aynur</i> SHAXS SHA'NI VA QADR-QIMMATINING HUQUQIY HIMOYASI VA UNI BUZGANLIK UCHUN HUQUQIY JAVOBGARLIK ASOSLARI	407-412
<i>Utebaev Salamat, Kalbaeva Eldora</i> VOYAGA YETMAGAN YOKI MEHNATGA LAYOQATSIZ SHAXSLAR MODDIY TA'MINOTINING HUQUQIY ASOSLARI VA UNI BUZGANLIK UCHUN JAVOBGARLIK	413-418
<i>Begatov Jasurbek Numonjanovich</i> MEHNATGA OID MUNOSABATLARDI KAMSITISH UCHUN HUQUQIY JAVOBGARLIK MASALALARI	419-432
<i>Komilov Avazbek Bokijonovich</i> QONUN BUZILISHI, UNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA BUNGA IMKONIYAT YARATIB BERAYOTGAN SHART-SHAROITLARNI BARTARAF ETISH TO'G'RISIDAGI PROKUROR TAQDIMNOMASINING MAZMUNI VA UNGA QO'YILGAN TALABLAR	433-441
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Gayupova Saodat Xamidovna</i> INDIVIDUAL YONDASHUV ASOSIDA ZAMONAVIY TALABA SHAXSINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	442-446
<i>Akimova Jumaxan, Isakova Malika</i> FIZIKA VA ASTRONOMIYANI O'QITISHDA STEAM TA'LIM TIZIMINING AHAMIYATI ...	447-452
<i>Абдуллаева Мавжуда Эргашевна</i> СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ПРОФИЛАКТИКЕ РАСПРОСТРАНЕННЫХ ДЕТСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ: МЕТОДИКА ПРИМЕНЕНИЯ ПРОГНОСТИЧЕСКИХ КАРТ	453-460
<i>Mirkasimova Zilola Alisherovna</i> MULTIMEDIA – MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA BILINGVAL KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA	461-464

<i>Xidirova Durдона Muxtorovna</i> SINERGETIK TA'LIM VA O'QUVCHI-QIZLARNI IJTIMOIIY-MADANIY MUNOSABATLARGA TAYYORLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	465-469
<i>Yazdonov Ulug'bek, Rashidova Madina</i> YOSHLARDA KASBIY BILIM VA KO'NIKMANI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN ZAMONAVIIY KONSEPSIYALARDA ILGARI SURILAYOTGAN TA'LIMOTLAR	470-479
<i>Elmuratova Zamira</i> INTERACTIVE METHOD IN TEACHING ENGLISH	480-484
<i>Karimova Nilufar Ummatqul qizi</i> SOFT SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES: BASES OF IMPROVEMENT OF STUDENTS' INTERPERSONAL AND COGNITIVE SKILLS	485-490
<i>Adilov Shodiyor</i> MUHANDISLIK GRAFIKASI VA DIZAYN FANLARINI INTEGRATSIYALASHDA "G'OYALARNING LOYIHALA" USULI	491-496
<i>Давыдова Руфина Артуровна</i> ПОНЯТИЕ «ДУХОВНЫЙ ГУМАНИЗМ» КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩЕЕ КАЧЕСТВО ГУМАННОГО ПЕДАГОГА	497-500
<i>Abdurazzaxov Abdurasul</i> SPORT-SOQ'LOMLASHTIRISH TURIZMI ASOSIDA TALABALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	501-506
<i>Ergashev Tolif</i> O'QUVCHILARNING KARTOGRAFIK BILIMLARINI RIVOJLANTIRISHDA MATEMATIKA VA GEOGRAFIYA FANLARI INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH	507-515
<i>Gaziev Baxromjon</i> CHAVANDOZLARNING JISMONIY VA TEXNIK-TAKTIK HARAKATLARINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI	516-523
<i>Madaminova Mavjuda Erkinovna</i> TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	524-529
<i>Kamalova Dilnavoz, Sattorova Aziza</i> FIZIKAVIIY MAYATNIK ORQALI OG'IRLIK KUCHI TEZLANISHINI ANIQLASHDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	530-535
<i>Sobirova Saida Otabekovna</i> KASBGA YO'NALTIRISHNING ZAMONAVIIY MODELLARI	536-542
<i>Haqberdiyev Baxtiyor, Sotiboldiyev Amiriddin, Abdumutalibov Oyatillo</i> MUHANDISLIK GRAFIKASI VA TASVIRIIY SAN'AT, ARHITEKTURA VA DIZAYN (TEXNIK VA SAN'AT) FANLARINI O'ZARO INTEGRATSIYALASH	543-546

Received: 16 May 2025
Accepted: 1 June 2025
Published: 15 June 2025

Article / Original Paper

THE TRANSLATION OF GREEK LOGIC INTO ARABIC AND ITS INTEGRATION INTO ISLAMIC PHILOSOPHY

Ergashev Ozodbek Bakhodurovich

PhD student

Tashkent State University of Economics

Abstract. This article analyzes the process of translating Greek logic into Arabic and its integration into Islamic philosophy. It first explores the historical and cultural context in which the works of ancient Greek logicians, particularly Aristotle, were translated into Arabic. The article also examines the contributions of scholars who played a significant role in the translation movement, as well as the activities of the Bayt al-Hikma (House of Wisdom) in Baghdad. Furthermore, it analytically discusses the impact of these translations on the thought of Muslim philosophers such as al-Kindi, al-Farabi, and Ibn Sina, and the role of logic within the framework of Islamic philosophy.

Keywords: Logic, Greek philosophy, Islamic philosophy, Aristotle, Bayt al-Hikma, Al-Kindi, Al-Farabi, Ibn Sina, History of philosophy.

YUNON MANTIQ ILMINING ARAB TILIGA TARJIMA QILINISHI VA ISLOM FALSAFASIGA KIRIB KELISHI

Ergashev Ozodbek Baxodurovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Tayanch doktoranti

E-mail: obek2155@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada yunon mantiq ilmining arab tiliga tarjima qilinish jarayoni va uning islom falsafasiga kirib kelishi tahlil etiladi. Avvalo, antik davr yunon mantiqchilarining, xususan Aristotelning asarlari qanday tarixiy va madaniy muhitda arab tiliga tarjima qilingani yoritiladi. Shuningdek, tarjima faoliyatida muhim rol o'ynagan olimlarning hissasi, Bag'doddagi Baytul Hikma markazi faoliyati ko'rib chiqiladi. Maqolada ushbu tarjimalarning al-Kindiy, al-Forobiy, Ibn Sino kabi musulmon faylasuflar tafakkuriga ta'siri hamda mantiq ilmining islom falsafasi tizimida qanday o'rin egallaganini tahliliy tarzda yoritiladi.

Kalit so'zlar: Mantiq, Yunon falsafasi, Islom falsafasi, Aristotel, Baytul Hikma, Al-Kindiy, Al-Forobiy, Ibn Sino, Falsafa tarixi.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I6Y2025N29>

Kirish. Musulmon Sharqida VIII asrdan boshlab boshlangan ilmiy uyg'onish davri, nafaqat diniy bilimlarning chuqurlashuvi, balki falsafa, tibbiyot, matematika va ayniqsa mantiq fanining jadal rivojlanishi bilan ajralib turadi. Bu jarayonning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri — tarjimachilik faoliyati hisoblanib, yunon, hind va fors ilmlarining arab tiliga tarjima qilinishi orqali musulmon tafakkurida yangi ilmiy paradigma shakllangan.

Abbosiylar davridagi Baytul-Hikma kabi ilmiy markazlar, ayniqsa, falsafiy va mantiqiy merosni o'zlashtirishda muhim rol o'ynagan. Ibn Muqaffa', Yahyo ibn Al Bitriq, Hunayn ibn Ishoq, Abu Bishr Matto ibn Yunus kabi olimlar yunon va suryoniy tillardan turli asarlarni

tarjima qilish orqali musulmon olimlariga yangi bilimlar eshigini ochib berdilar. Bu jarayon natijasida Forobiy, Ibn Sino, Ibn Rushd singari mutafakkirlar o'zlarining beqiyos falsafiy qarashlarini shakllantira oldilar.

Ushbu maqola musulmon Sharqida yunon mantiq'ining kirib kelishi, shakllanishi va rivojlanishi, bunda tarjimonlarning tutgan o'rni, hamda bir qancha musulmon faylasuflarining mantiq ilmiga qo'shgan hissalarini tahlil qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning uslubiy asoslarini tarixiylik, mantiqiylik, obyektivlik, nazariy-deduktiv xulosa chiqarish, analiz va sintez, qiyosiy tahlil tashkil etadi.

Natija va tahlillar. Musulmon sharqida falsafa ilmlarining rivojlanishi tarjimachilik ishlarining rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir. Arab xalifaligining borgan sari rivojlanib borishi natijasida ilm-fanga ham katta e'tibor berildi. Natijada shu paytgacha yozilgan boshqa madaniyatga tegishli bo'lgan ilmiy kitoblarning arab tiliga tarjima qilinishi rag'batlantirildi. Yunon ilm-fanida erishilgan yutuqlarning arab tiliga tarjima qilinishi, ayniqsa, Aristotel asarlarining arab tiliga tarjima qilinishi natijasida musulmon o'lkalarda ham falsafa ilmlariga qiziqish kuchaydi. Bu davrda ko'plab mashhur tarjimonlar yetishib chiqdi. Ular orasida ba'zilar tarjima qilingan asarlarga sharhlar ham yoza boshlashdi.

"Kimyo, tibbiyot, matematika fanlarining rivojlanishi mantiqning muammolarini keltirib chiqardi. IX asrdayoq Yaqin Sharqda Arastu mantiq'i mashhur edi. Bu davrda Yevropa sxolastikasi Arastu mantiq'i bilan tanish emas edi.

Bu davlatlarda mantiq avval:

- har xil fikrlash (ilm al-xilof).
- ritorika.
- munozara va bahsga kirishish ilmlari sifatida paydo bo'lgan.

Mantiq keyin tor doirada rivojlanib, Markaziy Osiyo mutafakkirlari Forobiyning "Mantiq fanlarining boshi", Ibn Sinoning "Mantiq hamma fanlarga xizmat qiluvchi", G'azzoliyning "Kimki mantiq bilan shug'ullanmas ekan, uning ilmiy bilimlari ishonchli emas", degan xulosalariga olib kelgan.

Qadimgi Gretsiyada shakllangan mantiq ilmi O'rta asrlarda yangi mazmun bilan boyitildi. Bu, ayniqsa, mantiqning Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlarida, xususan, O'rta Osiyoda va rivojlanishida yaqqol ko'rinadi. [1, 198-b.]

Uyg'onish davrida ilm-fan bilan shug'ullangan olimlarning deyarli barchasini oz bo'lsada mantiq ilmi bilan shug'ullanganligini ko'rishimiz mumkin. G'azzoliyning mantiq bilan shug'ullanmagan olimning bilimi ishonchli emas degan gapi o'sha davrda bu ilm bilan shug'ullanishning zarur deb hisoblanganini yaqqol ko'rsatib beradi.

Musulmon sharqida mantiq ilmining rivojlanishi qadimgi yunon tilida yozilgan falsafiy kitoblarning, ayniqsa, Aristotel asarlarining arab tiliga tarjima qilinishi bilan boshlandi deyish mumkin. Xalifalar tomonidan qo'llab-quvvatlanilgach, tarjimachilik ishlari yanada rivojlandi. Yunon mantiq'ining tarjima qilinishining eng yuqori nuqtasi IX-X asrlarda sodir bo'lgan. Bu Abbosiy xalifa Ma'mun tomonidan hijriy 217-yilda (milodiy 832) asos solingan "Donishmandlar uyi"da amalga oshirildi. Bu tarjimalarning katta qismi to'g'ridan-to'g'ri yunon tilidan emas, balki Suriy tilidan tarjima qilingan. Hatto islom paydo bo'lishidan bir necha asrlar ilgari G'arbda nasroniylar va Sharqda yahudiylar Yunon ilmiy va falsafiy asarlarini Suriy tilga tarjima qilish bilan shug'ullanganlar. Suriy tilidan tarjima qilish harakati Yaqub (708), arab yepiskopi Jorj (724) kabi suriy tilida so'zlashuvchi va yunon madaniyati gurkirab yashnagan Aleksandriyada

tahsil olgan tarjimonlarning ishlaridan keyin yanada rivojlandi. Ushbu suriy tarjimonlari Fors, Iroq, Suriya, Misr kabi arablar birinchi bo'lib zabt etgan mamlakatlarda ishlarini amalga oshirishgan. Eng taniqli tarjimonlar Al-Muqaffa (vaf. 139/757), Yahyo ibn Al Bitriq (vaf.215/830), Hunayn ibn Ishoq (vaf. 877), uning jiyani Hubaysh al A'sam (vaf.890), Abu Bishr Matto ibn Yunus (vaf. 940), Abu Zakariyo Yahyo ibn Adiy (vaf. 973), Ibrohim ibn Abdulloh (vaf. 297/940) va Abu Usmon Sa'd ibn Ya'qub al Damashqiy (vaf. 308/920) lardir. Yunon mantiqini arab tiliga tarjima qilish harakatining dastlabki bosqichlarida Parfiriyning (vaf. 304) "Isagoga" asarini va Aristotelning Kategoriyalarini tarjima qilishga e'tibor qaratildi. [2,1410-b.]

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki yunon falsafasi uyg'onish davrigacha ham sharqda ma'lum edi. Faqatgina xalifalar tomonidan qadimgi boy ilmiy meroslarni arab tiliga tarjima qilinishining rag'batlantirilishi biz tadqiq etayotgan davrda ko'pgina musulmon mutafakkirlari tomonidan yunon falsafasiga bo'lgan katta qiziqishni yuzaga chiqardi.

"Avval Rim hukmdorligi ostida bo'lib, endi arab sulolalari hukmi ostiga olingan Misr bilan Suriya, Iroq bilan Erondagi intelligent hayotda qo'qqisdan tanaffus bo'lmagan edi. Suriya, Eron va boshqa joylarda ellinistik falsafiy va ilmiy an'analar saqlanib qolgandi. Bu yerda Aristotel va boshqa grek faylasuflarining asarlari Suriya tiliga juda erta tarjima qilingan edi. Ammo grek madaniyatini o'zlashtirishdagi chinakam yuksalish Bag'dod taxtini Abbosiylar sulolasi egallaganidan keyin boshlandi. Horun ar-Rashid (763/766—809)ning taxtga o'tirishi bilan arab dunyosidagi dastlabki har tomonlama ellinistik renessans boshlandi. U juda ko'p asarlarning Suriya tiliga tarjima qilinishi bilan boshlandi. Tarjimalarning aksar qismi dastlabki bosqichda xristianlar tomonidan amalga oshirildi. Horun ar-Rashid grek tilini o'rgangan, grek falsafiy va ilmiy asarlarini tarjima qilgan olimlarni faol qo'llab-quvvatlab turdi. U shuningdek, o'z odamlarini G'arbga grek manuskriptlarini sotib olish uchun jo'natdi. Tarjima ishlarining muhim qismi arab tili lug'atini boyitish va grek tushunchalariga mos keluvchi falsafiy va ilmiy terminlarni ishlab chiqishdan iborat bo'ldi. Bu jarayonda Hunayn ibn Ishoq (Hunayn ibn Ishaq, 808-873) muhim o'rin tutdi. Natijada tilni bunday boyitish yordamida, arablarda qiziqish uyg'otmagan ritorika, poeziya, drama va tarixdan tashqari, grek madaniyatining katta qismini assimilyatsiya qilishga muvaffaq bo'lindi. Ularning qiziqishlari asosan falsafa (Aristotel, Platon va neoplatonizm), tibbiyot, optika, matematika, astronomiya, shuningdek, alximiya va magiya singari okkultizmga oid fanlar bilan bog'liq bo'ldi. IX asrning oxiridayoq Bag'dod arab dunyosining bilim markaziga aylandi. Arablar faqat ellinistik madaniyatni o'zlashtirish bilan kifoyalanmadilar. Ular Eron, Hindiston va Xitoy bilan muhim aloqalar o'rnatdilar". [6, 236-b.]

Shuni alohida ta'kidlash zarurki, IX-XI asrlar Yaqin va O'rta Sharqda mantiqiy ta'limotlarning rivojlanishidagi eng samarali davr hisoblanadi. Bu davrda mantiq ilmini o'rnatishga bo'lgan talabning oshishi:

birinchidan, tabiatshunoslik fanlarining rivojlanishi va tabiiy-ilmiy bilimlarga bo'lgan ehtiyojning kuchayishi bilan;

ikkinchidan, ijtimoiy hayot bilan bog'liq bo'lgan masalalarni to'g'ri, adolatli hal qilishga intilishning ortishi bilan;

uchinchidan, eng muhimi, to'g'ri fikr yuritishga bo'lgan talabning, chin fikrlarni xato fikrlardan ajratish zaruriyati bilan izohlanadi.

Tarjimonlarning faoliyati natijasida IX asrga kelib yunon mantiq'i butun musulmon epistemologiyasi (bilish nazariyasi) ning asosi bo'lib qoldi. Mantiqni ular ba'zan "hunar" yoki "san'at" va ko'proq "ilm", deb atashgan. Mantiq ilm sifatida ma'lum bilimlarni yaratish, ularni

asoslash va tasniflash sistemasini bergan. U “haqiqat”ni bilish yo’llari haqidagi tarixchilarning va muhaddislarning bahslariga, musulmon huquqshunosligiga ham katta ta’sir ko’rsatgan. [1,199-b.]

Iskandariya VII asrda yunon falsafasi va ilohiyotini tadqiq qiladigan muhim markazga aylangan edi. Yunon tilini o’rganish Suriya va Iroqda VI asrda, Antokiya, Harron, Edissiya (arabchasi Urfa yoki Arroha) shaharlarida, Suriya shimolidagi Kinnasarin, yuqori Iroqdagi Nisaybin va Rassilaynda sal keyinroq boshlangan edi. Yunon tilini o’rganish Iskandariyadan o’tgan yunon ilohiyotini o’rganishdan boshlangan edi. Kvint Sentimiy Florens Tertullian (160-230) aytganlarining moniylikka qarshi qaratilgan joylari suriyoniy tiliga tarjima qilingan edi. Yaqub Rahoviyning (vaf. 708) ilohiyot va falsafaga doir asarlarning yoyilishi erkin fikr mavjudligidan guvohlik beradi.

VII asrda Harron va Jandishopurda (Eron janubi) yunon ilmlarini o’rgangan ikki markaz mavjud edi. Jandishopur o’quv yurti 555-yilda Husrav I Anisheravon tomonidan ta’sis etilgan edi. [1, 45-b.]

Mantiq ilmining arab musulmon falsafasiga kirib kelishi Arastu asarlarining arab tiliga tarjima qilinishi bilan bog’liqligiga shubha yo’q. Arastuning “Kategoriyalar”, “Birinchi analitika”, Porfiriyning “Isog’uchi” (“Mantiqqa kirish”) asarlarini Abbosiy xalifa Mansur (754-770) uchun arab tiliga ibn Muqaffa tarjima qilgan. Xalifa Mansur tarjima ishlariga jalb qilgan olimlar orasida Navbaxtiy xonadonining a’zolari, hamda eng mashhur olim Albitriq ham bor edi.

Tarjimachilik faoliyatining cho’qqisi Mansurning nevarasi Ma’mun (813-833) daavriga to’g’ri keladi. Ma’mun otasi Horun ar-Rashid saroyining tabibi Yuhanno ibn Mosulni 830 yili “Bay-tul hikma” raisligiga saylagan. U Aflotunning “Timey” asarini arab tiliga tarjima qilgan. Hajjoj ibn Matar, Yah’yo ibn Al-Bitriq, Hunayn ibn Is’hoq (899-873) larning tarjimachilik faoliyati ham katta samara keltirgan.

Yunon falsafasining islom tafakkuriga to’la ta’siri tarjimalar natijasida IX asrda namoyon bo’lgan edi.

Tarjimachilik natijasida bir qancha ilmlar qatorida yunon mantig’i islom falsafasiga kirib kelgach bir qancha musulmon faylasuflar mantiq bilan jiddiy shug’ullana boshlashgan. Bular ichida eng mashhurlari shubhasiz Al-Kindiy, Forobiy va ibn Sinolar alohida ajralib turishadi.

Sharqda birinchilardan bo’lib mantiq ilmi bilan shug’ullangan, arab-musulmon dunyosida peripatetizmga yo’l ochib bergan mutafakkir Al-Kindiydir.

Al-Kindiy arablar orasida chinakam qomusiy olim hisoblangan. Ehtimol, u o’zining ko’p sonli risolalarida u yoki bu tarzda to’xtalib o’tmagan o’sha davr bilim sohasi yo’qdir (ularning soni, o’rta asrlar arab manbalariga ko’ra, 238 taga yetgan, ammo bu asarlarning aksariyati, afsuski, bizgacha yetib kelmagan). Al-Kindiyning ilmiy qiziqishlari metafizika, mantiq, etika, matematika, astronomiya, tibbiyot, meteorologiya, musiqa nazariyasi va optikadan iborat edi. “Arab faylasufi” o’z vatandoshlarini antik davr mutafakkirlari asarlari bilan tanishtirishga katta hissa qo’shgan (ayrim tadqiqotchilar al-Kindiyning o’zi yunon tilini yaxshi bilganligini ta’kidlaydilar)”. [3,185-b]

Al-Kindiy haqida turli tarixiy manbalarda ma’lumotlar keltirilgan. “Abu Yusuf Yoqub ibn Ishoq Al-Kindiy (taxm. 800 y., Basra — 870 y.y., Bag’dod) — arab faylasufi va olimi. U qadimgi yunon, hind va forslarning falsafiy-mantiqiy merosini yaxshi bilgan, arab tilida falsafiy atamalarni ishlab chiqishda faol qatnashgan va o’z davrida birinchi bo’lib fanlarni tasniflashga uringan. Al-Kindiyning dunyoqarashida mantiq ilmiga oid masalalar alohida o’rin egallaydi. U

qadimgi yunon mutafakkirlari asarlarini tarjima qilib, ularga sharhlar yozgan. O'rta asrlarda yozilgan "Al-Fixrist" nomli bibliografik asarda (muallifi Ibn an-Nadim, 995 y. vafot etgan) Al-Kindiyning "Aristotelning o'nta kategoriyalari haqida", "Kategoriyalar"dagi Aristotelning maqsadi haqida" nomli asarlari to'g'risida ma'lumot beriladi. An-Nadimning ta'kidlashicha, Al-Kindiy "Ikkinchi analitika"ga oid ikki risola yozgan: "Mantiqiy isbotlashga doir qisqacha risola" va "Isbotlash haqida risola". Shuningdek, Al-Kindiy "Sofistlarning adashtirishlariga qarshi ogohlantirish" nomli risolasida Aristotelning "Sofistika"siga bo'lgan munosabatini bayon qiladi. Al-Kindiyning "She'r san'ati haqida" nomli asari Aristotelning "Poetika"siga kommentariya sifatida yozilgan. U Aristotelning "Ikkinchi analitika"sini Yevklid geometriyasi bilan solishtirish g'oyasini ilgari suradi. Mantiqiy isbotlashni tushunish va undan foydalanish uchun geometriyani o'rganish zarur, deb hisoblaydi. Uningcha, faqat shundagina Aristotelning yaratgan qoidalarini tushunish mumkin. Al-Kindiy birorta buyumni isbotlashni uning mavjudligiga, borligiga ishonmasdan turib boshlash mumkin emas, deydi. Uning fikricha, isbotlashning maqsadi buyumni tashkil etuvchi shaklni o'rganishdan iboratdir. Al-Kindiyning falsafiy va mantiqiy asarlari, uning ratsionalistik yo'nalishdagi fikrlari Forobiy, Ibn Sino, Ibn Rushd, Beruniy va boshqa progressiv mutafakkirlar dunyoqarashining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatdi. Uning asarlari O'rta asrlardayoq G'arbiy Yevropada keng shuhrat qozondi". [4,22-b]

IX-X asrlarga kelib nafaqat Yunon mantiq'iga oid kitoblarning tarjima qilinishi, balki o'sha kitoblarga turli shaklda sharhlar yozish ham ko'zga tashlandi. Bunday sharhlar asosan uch shaklda bo'lgan: katta, o'rtacha va kichik. Katta sharhda asl matndan iqtibos keltirilgan va o'sha matn batafsil sharhlangan. O'rtacha sharhda asl matndagi kichikroq biror matn osonroq shaklda tushuntirilgan. Kichik sharhda esa asosan matnning asosiy g'oyalari sharhidan iborat bo'lgan.

Al-Kiydiydan keyin mantiq ilmi bilan shug'ullangan yirik mutafakkirlardan biri Forobiydir. Forobiyda mantiqiy bilimlar sistemasi "Isog'uji" (Kirish), "Maqulot" (Kategoriya), "Ibora" (Hukm), "Qiyos" (Sillogizm, Birinchi analitika), "Burxon" (Isbotlash, "Ikkinchi analitika"), "Jadal" (Dialektika), "Safsata" (Sofistik raddiya), "Xitoba" (Ritorika), "She'r" (Poetika) asarlarini o'z ichiga oladi. Shu bilan birga Forobiy "Mantiq ilmiga kirish", "Aql haqida", "Shartli hukmlar", "Sillogizm" kabi asarlarida mantiq masalalarini ishlab chiqdi. "Ilmlar tasnifi" asarida ham mutafakkir mantiq ilmining predmeti, tuzilishi, ilmlar sistemasida tutgan o'rni va ahamiyati haqida fikr yuritadi. Forobiyning ta'kidlashicha, mantiq san'ati intellektning mukammallashuviga olib keluvchi va insonni haqiqat tomon yo'naltiruvchi qonunlarning majmuasini o'rganadi. Bu qonunlar insonlarni bilish jarayonidagi turli xato va adashishlardan saqlaydi. Inson bu qonunlar yordamida bilimlarni tekshirib, ularning chin yoki xatoligini aniqlash imkoniga ega bo'ladi.

Yunon mantiqiga oid arab tilidagi sharhlar yozilishi va eng muhimi, arab mantiq'idagi ijodkorlik X asrdan XIV asrgacha gullab-yashnagan, avvalo Sharqda, keyin esa G'arbda bu jarayon kuzatilgan. Eng asosiy sharhlovchilar Abu Bakr ar-Roziy (vaf. 313/925), Forobiy (vaf. 339/950), Ibn Sino (vaf. 429/1037) va Ibn Rushd kabi yirik mutafakkirlardan iborat edi. Deyarli o'ninchi asrning oxirigacha yetakchi mantiqchilar, al-Forobiydan tashqari, nasroniylar edi. Shundan so'ng mantiq islomiy ko'rinish oldi va musulmon mutafakkirlarining bir birlariga, g'ayri musulmonlar va Nasroniy hamda Yahudiylarga qarshi Islomiy maqsadlarni himoya qilish uchun ishlatadigan qurollariga aylandi. Aslida, Islomning dastlabki yillarida musulmonlarning

Yunon mantiq'iga qiziqishlarining asosiy sababi ularning erkinlik va determinizm kabi masalalar haqida bir-birlari bilan va boshqalar, masalan, Nasroniylar bilan "Uchlik" kabi masalalarda bahslashish uchun kerak edi.

Taxminan XIV asrning oxirlaridan boshlab arab mantiq'ida ijodkorlikning yetishmasligi ko'zga tashlana boshladi, asosan oldingi yozilgan qarashlarning takrorlanishi, sharhlar ustiga sharhlar yoki madrasalar uchun darsliklargina ko'zga tashlandi. Demak, shunday deyish mumkinki, arab mantiq'ining rivojlanishi o'n to'rtinchi asrda tugaydi, chunki o'sha davrdan boshlab arab mantiq'i rivojida turg'unlik davom etadi. [2,1413-b.] Shunisi ahamiyatliki mantiq ilmi chuqur o'rganilgan va u bilan yuqori darajada shug'illanilgan davrlarda musulmon sharqida ilm-fan eng yuqori darajada bo'lgan. Mantiq bilan shug'ullanishdagi pasayish boshlanishi bilan boshqa aniq fanlarda ham oldingi davrlardagidek katta yutuqlar ko'zga tashlanmasligini ko'rishimiz mumkin.

Xulosa. Yunon mantiq ilmining arab tiliga tarjima qilinishi islom falsafasining shakllanishida va rivojlanishida muhim bosqich bo'ldi. Ayniqsa, Aristotel mantiqining Al-Kindiy, Al-Farobiy, Ibn Sino kabi mutafakkirlar tomonidan chuqur o'zlashtirilishi nafaqat mantiqiy tafakkurning rivojiga, balki ilohiyot, fiqh, va tabiiy fanlar kabi sohalarda ham metodologik asos yaratdi. Bu tarjima jarayoni orqali musulmon dunyosi nafaqat antik merosni saqlab qoldi, balki uni yanada takomillashtirib, Yevropa Uyg'onish davriga zamin hozirladi. Shunday qilib, yunon mantiq'i islom tafakkuriga nafaqat ilmiy, balki madaniy va sivilizatsion darajada ta'sir ko'rsatdi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. D.Fayzixo'jayeva.Sh.Negmatova Mantiq tarixi va nazariyasi. – S.–2021, 252 bet
2. Sayyed Hossain Nasr, Oliver Leaman. History of Islamic philosophy.-Great Britain.: TJI Digital, Padston; Cornwall,2001.–2187 pages
3. Мусульманская религиозная философия. Р.Р. Шангараев. – Казань: ИД «МеДДоК», 2020. – 252 с.
4. M. Sharipov, D. Fayzixo'jayeva. Mantiq –T.:2004. -216 bet
5. Po'latova D., Qodirov M., Ahmedova M., Abduhalimov A. Falsafa tarixi (Sharq falsafasi). T.: Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, 2013. – 327 bet
6. Gunnar Skirbekk, Nill Gile. Falsafa tarixi-T.:Sharq,2002. –720 bet

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 6 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).